

# 50 *special*



*Tot voorbij 17 augustus 1945  
In verzet tegen Japanners  
Herdenking 15 augustus 1945*



## De Colombo tragedie

# '...want dat maakt toch niets uit'

TEKSK: HENK MAASSEN EN PAUL OPHEY

Op 10 juli 1943 was er aan boord van de s.s. *Plancius* in de haven van Colombo (Ceylon) een feestje.

Een onbekende, nogal sjofel geklede klarinettist speelde de sterren van de hemel. Toen er na zijn uitbundige spel een stilte viel, vroeg een van de aanwezige officieren aan de jonge dame die naast hem zat: "Hoe vond je die man spelen?" "Magnifiek. In één woord geweldig", antwoordde de jonge vrouw. "Toch jammer voor zo'n kerel", zei de officier laconiek, "want over een week wordt hij doodgeschoten."



De Colombo-tragedie

De eerste in kwestie was William John Burck, tweede-luitenant-vlieger, die samen met zijn collega's sergeant-vlieger Erich Henry John de Lyon en sergeant-vlieger Henry Kelder, leden van het achttiende squadron, gelegerd op de Nederlandse luchtmachtbasis in Canberra, Australië, werd beschuldigd van militair verraad.

Van een executie kwam het niet, hoewel in het najaar van 1943 de Zeekrijgsraad van de Nederlandse Marine bewezen achtte dat Burck en de zijnen van plan waren geweest een vliegtuig te stelen om daarmee naar Java te vliegen en daar over te lopen naar de Japanners. Burck kreeg levenslang, de beide anderen werden veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf. Het voornaamste bewijs voor hun verraad was het verslag van een sergeant-majoor: Adriaan Scholte. Hij werkte als monteur op de vliegbasis maar was ook actief als agent-provocateur voor majoor S.H. Spoor (de latere generaal).

Scholte had het embryonale 'vluchtplan' van de drie vliegers op instigatie van Spoor geanimeerd en aangemoedigd, om

maar niet te zeggen uitgelokt. Daags voor het plan zijn definitieve vorm moest krijgen, had Spoor Scholte op het hart gedrukt: "Je moet ze laten praten. Het kan me niets schelen of ze wartaal uitslaan, want dat maakt toch niets uit."

Het zouden veelbetekenende woorden blijken. Ze zetten een drama in gang met drie bedrijven en een fascinerende epiloog. De drie bedrijven vertellen hoe de drie vliegers in de val van een 'vooropgezette samenzwering' lopen, hoe ze

*"De Japanners moesten geloven dat hij niet meer aan de oorlog deelnam"*

vervolgens worden beschuldigd en be-recht en hoe hun gevangenschap verloopt. De epiloog is het verhaal van hun wederwaardigheden na hun vervroegde in-vrijheidstelling. En ook het verhaal waarin de rekening van hun leven en van dat wat hen is aangedaan, wordt opgemaakt.

### Het eerste bedrijf

De vlucht voor de bezettingsmacht van de Japanners was voor veel vliegers een bittere ervaring geweest. In maart 1942 hadden ze huis en haard, vrouw en kinderen moeten achterlaten op Java. Hun stemming verslechterde nog toen bleek dat de stafofficieren hun gezinnen wel hadden mogen meenemen.

Vooraf vlieger Will Burck was er behoorlijk van ondersteboven. Volgens zijn oudste zuster begon hij in die periode aan waandenkbeelden te lijden. Na negen maanden in Australië, zonder iets te kunnen doen voor zijn gezin, werd hij een desperado pur sang. Langzamerhand raakte hij ervan overtuigd dat de Japanners moesten geloven dat hij niet meer aan de oorlog deelnam. Zijn naam mocht niet meer over de radio genoemd worden. En als hij wegens dienstweigering zou worden opgepakt, was zijn overtuiging, dan zouden de Japanners dat zeker vernemen, ze hadden immers overal hun spionnen zitten. Het was zijn enige hoop iets voor zijn vrouw en kinderen te kunnen doen. Als de Japanners eenmaal op de

hoogte zouden zijn van zijn daden. zouden ze zijn gezin zeker met rust laten.

Ook zijn vriend en collega-vlieger Henry Kelder beseftte dat Burcks frustraties pathologische vormen aannamen. Volgens hem ergerde Burck zich bovendien mate-loos aan de incompetentie van de militai-re en civiele leiders. Mitchells (dat zijn vliegtuigen) voor Indië waren er niet, maar de hoge heren hadden wel hun golfstokken en honden bij zich. Burck beschouwde dat als verraad.

De leiding keek heel anders aan tegen de situatie op de vliegbasis. Zo schreef ma-joor Spoor een rapport waarin hij zijn grote bezorgdheid uitsprak over het more-le peil van de manschappen. Hij vroeg zich af waarom niet het uiterste gedaan was het personeel lichamelijk fit te hou-den, "hetgeen bovendien een uitstekend antidotum zou hebben gevormd tegen de excessen, drinkgelagen, en buitensporige omgang met vrouwen". (Overigens, buitenechtelijke relaties waren niet onge-bruikelijk en ook vrij algemeen geac-cepteerd. Spoor zelf hield het als ge-trouwd man met een verpleegster uit Mel-bourne) Spoor moet geleidelijk tot de conclusie zijn gekomen dat een "voorbeeld" geen kwaad kon. Hij wilde coute-que-coute de volgens hem ernstig in verval geraakte discipline herstellen. De onberade plannen van de drie vliegers, die hem ter ore waren gekomen, vormden de ideale stok om de hond te slaan. Hij zette Scholte aan het werk en boekte 'succes'.

### Het tweede bedrijf

Tijdens het proces tegen de drie vliegers wees de verdediging erop dat vrijwel ie-dereen in het achttiende squadron op de hoogte was geweest van de plannen van Burck. En dat hij bovendien niet de enige was die speculeerde over een terugkeer naar Java. Integendeel, zeer veel mannen spraken er regelmatig over, maar daar werd geen aanstoot aan genomen of tegen opgetreden, domweg omdat iedereen wel wist dat het bij wensdenkerij zou blijven. Behalve dan Spoor en diens intrigant Scholte.

De verdediging bracht Scholtes kwalijke rol uitvoerig voor het voetlicht, maar slaagde er niet in de Krijgsraad te vermurwen. De Raad vond dat Scholte in bepaalde op-zichten misschien wel wat ver gegaan was, maar er niettemin in was geslaagd een complot (let wel!) te ontdekken. En bovendien, zo meende de Raad, de rol van een militair opsporingsambtenaar is nu eenmaal geen makkelijke. Hij maakt aan de ene kant deel uit van de militaire

gemeenschap van zijn kameraden, en aan de andere kant is hij eraan gehouden zijn wapenmakers en zelfs zijn meerderen te controleren en zo nodig "aan te brengen". Hij gaat daarom vrij snel door het leven als verklikker of provocateur.

Nee, Scholte trof geen blaam, intege-n deel. Men stak hem een veer in zijn achterste. Dat hij er zelf heel anders over dacht, zou pas na de oorlog blijken.

Later schreef Burck, terugblikkend op het proces: "De majoor wist drommels goed waar het om ging. Het doel lag niet op Java, doch was al in Canberra aanwezig (...) Ik geloofde dat de majoor zich zou vastwerken. Ik had er nooit op gerekend dat een dergelijke krijgsraad de bal verder zou schoppen en de majoor gelijk zou geven (...) Wordt de zaak opengegooid, dan zal blijken dat ik niets op de uitvoe-

### *"Hij was bovendien niet de enige die speculeerde over een terugkeer naar Java"*

ring heb gericht, dus in feite geen strafba-re handeling heb verricht (...) Maar neen, à tout prix moest schuldig gesproken worden. Voelde men zich zo beledigd?" Als Burck al iets te verwijten valt, dan is het misschien zijn naïviteit en goedge-lovigheid.

### Het derde bedrijf

Na hun veroordeling werden de mannen overgebracht naar de Military Prison & Detention Barracks in Lucknow, India. De meest avontuurlijke van het stel, De Lyon, vatte begin '45 het plan op te ont-snappen. Hij werd gesterkt in zijn voornemen doordat hij zich het meest onschuldige slachtoffer van de hele affaire voelde. Hij betrok Kelder in zijn plan, maar liet Burck er buiten.

Wat er dan gebeurt, grenst zo nu en dan aan het ongelooflijke. Het bewijst maar weer eens dat de werkelijkheid vaak grotesker is dan de schrijver van "De Grote Ontsnapping" kan bedenken. De geslepen en aalvlugge De Lyon weet geld te versieren en afdrukken te maken van celsleutels. Eenmaal buiten de gevangenis doen De Lyon en Kelder zich voor als Brits-Indiërs en storten zich in het stads-gewoel van Lucknow. De mannen hebben al in geen tijden meer fatsoenlijk gegeten, dus willen ze de eerste de beste eetge-legenheid aandoen voor een versterkende hap. Kelder bestijgt de trap van een eettent en merkt tot zijn ontzetting dat de deur versperd wordt door een vervaarlijk

ogende Sikh. De reusachtige kerel maakt een dreigend gebaar met zijn geweer, maar Kelder weet de situatie slagvaardig te redden door in zijn beste bekakte En-gels te zeggen: "Sorry old chap, but we had a party. Too much booze, you know. Now we are a little drunk. Nothing to worry about. Bye bye now." Met de armen over elkaars schouder geslagen, lopen Kelder en De Lyon joelend verder de stad in. Het was wat je noemt door het oog van de naald.

Ze weten na enige tijd New Delhi te be-reiken, en als haveloze zwervers slente-rend door de stad -hun geld is inmiddels op- doen ze daar zowel een verheugende als een gruwelijke ontdekking. Krante-koppen melden dat Duitsland heeft ge-ca-pituleerd. Maar later, lopend langs het kantoor van een persbureau, zien ze de huiveringwekkende foto's van Dachau, Bergen Belsen en Buchenwald.

Ten einde raad besluiten de mannen ieder huns weegs te gaan. De Lyon belandt alweer vrij snel in de militaire gevangenis, maar Kelder weet nog tot in Karachi te komen. Terugkijkend op deze ontberingen zou hij later schrijven: "Ik kan me niet meer herinneren hoe ik deze periode heb doorgebracht. Ik was een wrak ge-worden, een lopend geraamte..." In Kara-chi valt hij in handen van drie Britse Bleu Caps. Het trieste einde van een bij voor-baat gedoemde onderneming.

Op 5 mei 1945 verlieten de gevangenen India: een maand later voeren ze de haven van Rotterdam binnen. In Nederland von-den ze een nieuw 'onderkomen' in de Bijzondere Strafgevangenis van Leeuwar-den, want ze werden nog steeds be-schouwd als gevaarlijke landverraders, reden waarom ze ieder afzonderlijk een cel kregen. Zelf beschouwden ze zich natuur-lijk allerminst als zodanig, en het was dan ook in deze periode dat hun lange gevecht

om verzachting van het vonnis, heron-der-zoek en gratie begon. Ze schreven brieven en reques-ten aan de minister van Justitie en aan



Sergeant-vlieger  
De Lyon



Sergeant-vlieger  
Kelder

de koningin, maar zonder enig resultaat. Een van de problemen waarop ze stuitten was de kwestie van de verdwenen stukken. De drie dossiers die over hen waren samengesteld tijdens het proces, zouden zich in Indonesië moeten bevinden, waar ze echter spoorloos bleken. Later kon worden vastgesteld dat de stapel stukken en documenten die over de zaak van de drie op het Hoger Militair Gerechtshof in Indonesië was vastgelegd, was geslonken tot tien procent van zijn oorspronkelijke omvang. Het is nooit duidelijk geworden wie dat op zijn geweten heeft. Maar vermoedens zijn er wel. Wellicht is Generaal Spoor persoonlijk bij de gratieverzoeken betrokken geweest en heeft hij kort voor zijn dood in mei 1949 nog de 'nodige maatregelen' weten te nemen. Wie zal het zeggen?

### Epiloog

Alle aanbevelingen, brieven en dergelijke kwamen uiteindelijk toch terecht bij de minister van Justitie, die in februari 1950 besloot het gratieverzoek van de drie vliegers te honoreren. Op 29 april van dat jaar werden ze vrijgelaten. Ze hadden zeven jaar, vijf maanden en achttien dagen, geheel ten onrechte, in gevangenschap doorgebracht en waren alle drie voor het leven gebrandmerkt door wat hen was aangedaan.

Will Burck ging het meest gebukt onder zijn verleden. Van nature al enigszins labiel, was het voor hem onmogelijk de vernederingen die hij had moeten ondergaan te verkroppen. Hij liet vrouw en kinderen in de steek en woonde de laatste dertig jaren van zijn leven (tot 1981) in Duitsland. Hij bracht zijn dagen door als een vagebond, bezocht door depressies en angsten die met de jaren slechts toenamen. Hij overleed zoals hij had geleefd: eenzaam en alleen.

De Lyon nam geen genoegen met de gratie alleen, hij wenste eerherstel. Drie jaar na zijn vrijlating kwam De Lyon er bij toeval achter dat de man die hem veraden had, Adriaan Scholte, net als hijzelf in Den Haag woonde. Hij zocht hem op. Volgens mevrouw de Lyon werd Scholte bij deze eerste ontmoeting met haar man lijkbleek en vroeg bangig of De Lyon hem kwam doodschieten. Scholte overlaadde hem met een waterval aan spijtbetuigingen. Later deed Scholte dat nog eens dunnetjes over toen De Lyon tijdens een tweede sessie Scholtes 'bekentenis' op band opnam. Maar de opname zou inhoudelijk van geen betekenis blijken. Alles wat Scholte vertelde was al bekend. Bij een brand in 1975 ging de band verloren.



Generaal S.H. Spoor

### Moedwil en misverstand

Als bij alle klassieke tragedies is de geschiedenis van de drie vliegers een verhaal van moedwil en misverstand. Het KNIL-hoofdkwartier had besloten dat de discipline onder de soldaten moest worden hersteld, en vond dat een voorbeeld nodig was. Maar dat de zaak zo zou escaleren, zo'n eigen leven zou gaan leiden en

*"Een van de problemen waarop ze stuitten was de kwestie van de verdwenen stukken"*

zulke verstrekkende, vooral persoonlijke gevolgen zou hebben, had men niet voorzien.

Klassiek is natuurlijk ook dat het militaire 'voetvolk' het slachtoffer wordt van machinaties van hogerhand. En dat uiteindelijk al degenen die aan de touwtjes trekken (vaak letterlijk) buiten schot blijven. Zo haalde de Colombo-affaire tweemaal de pers. Tweemaal ook werd Spoor's rol niet met name genoemd. In 1959 besteedde de Telegraaf aandacht aan de zaak en sprak van "een officier van de inlichtingendienst", tien jaar later was het De Stem die de affaire beschreef. Ook deze krant liet het bij "een majoor van de Intelligence Service, een Nederlander".

Illustratief is misschien ook nog een andere heikele kwestie. Nog altijd is niet opgehelderd of Generaal Spoor begin 1949 heeft overwogen met hulp van Raymond Westerling de macht over te nemen in Nederlands-Indië. Inderdaad, dat Spoor schuldig was aan hoogverraad kon nooit

worden bewezen, maar dat gold ook voor de drie vliegers. Zij echter bleven niet gevrijwaard van gerechtelijke vervolging. Het is het soort meedogenloze ironie dat zich ook op kleine schaal herhaalt: het was de opzet van Spoor dat Scholte als agitator zou optreden en op band zou vastleggen hoe de drie vliegers de "samenzwering" op touw zetten. Dat mislukte weliswaar, maar voor de uitkomst van het proces bleek het uiteindelijk niets uit te maken: het stond min of meer vast dat de drie zouden worden veroordeeld. Na de oorlog, toen De Lyon Scholtes verklaring over de samenzwering op band wist vast te leggen, was dat echter bij voorbaat een vruchteloze onderneming: eerherstel bleef sowieso uit.

Het was alsof Spoor met zijn omineuze woorden: "...want dat maakt toch niets uit", een vloek had uitgesproken over de affaire -tot op het laatst bleven ze hun schaduw werpen over het lot van de drie.

Aan het eind van de jaren vijftig maakte de Amerikaan Stanley Kubrick een grimmige film over de Eerste Wereldoorlog: *Paths of Glory*. Daarin wordt een groepje soldaten het slachtoffer van de kleinzielige prestige-kwesties en rivaliteiten die hun superieuren onderling uitvechten. Van een van hen krijgen ze de opdracht een vijandige stelling te veroveren, waarvan bij voorbaat vaststaat dat ze daarin zullen mislukken. "Om een voorbeeld te stellen", worden ze voor hun falen door de Krijgsraad ter dood veroordeeld. De hoge heren, die dit spelletje op hun geweten hebben, gaan 'vanzelfsprekend' vrijuit -dat is nu eenmaal het grondplan van dit soort tragedies.

Wie ooit van plan mocht zijn in navolging van Kubrick de "paths of glory" van de drie Nederlandse vliegers te verfilmen, moet één ding weten: tijdens zijn gevangenschap in Lucknow componeerde de begaafde amateur-musicus Will Burck een muziekje dat langs allerlei slinkse wegen in Hollywood belandde en daar werd gejat door een beroemd filmcomponist, die het vervolgens gebruikte voor de film *Around the world in eighty days*. Misschien dat dit onrecht dan nog wel rechtgezet kan worden: de filmmaker-inspe zou het als titelmuziek voor zijn film kunnen gebruiken. ■

### Literatuur

J.C. Bijkerk, *De Colombotragedie*. Van Wijnen, Franeker, 1991